

762

3936р

Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

ГОЛУБЕНКО ТЕТЯНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 37.091.12:364.048.6-051

**ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ
ПРАЦІВНИКІВ ДО ПАТРОНАЖНОЇ РОБОТИ
З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ**

13.00.05 – соціальна педагогіка

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2015

11735

НБ НПУ ім. М.П. Драгоманова

Дисертацією є рукопис.
Робота виконана у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник - доктор педагогічних наук, професор
Карпенко Олена Георгіївна,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
Інститут соціальної роботи
та управління, завідувач кафедри теорії
та технології соціальної роботи

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Козубовська Ірина Василівна,
Ужгородський національний університет,
завідувач кафедри соціології та соціальної
роботи

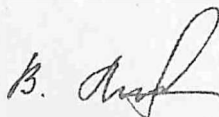
кандидат педагогічних наук,
Коленіченко Тетяна Іванівна,
Чернігівський національний
технологічний університет,
Навчально-науковий інститут права і
соціальних технологій,
завідувач кафедри соціальної роботи

Захист відбудеться «19» березня 2015 року о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.09 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано « ___ » _____ 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.М. Вольнова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Важливою соціальною проблемою XXI століття на світовому рівні та в Україні є створення комфортних умов для людей похилого віку, щоб вони не так вразливо сприймали процес старіння. Значне збільшення частки населення людей літнього та старого віку впливає на всі сфери життєдіяльності суспільства та спонукає освітню систему держави до визначення пріоритетних напрямів соціальної роботи із зазначеною віковою категорією населення.

Україна за часткою населення у віці понад 60 років входить до тридцятки найстаріших держав, посідаючи наразі 25-26 місце у рейтингу країн світу за цим показником. Згідно з демографічним прогнозом України на період до 2050 р. (перегляду 2010 р.) визначають, що найвищі темпи зростання у контингенті населення людей похилого віку очікуються в 2015-2020 рр. та у першій половині 2040-х років, а найвищий рівень старіння може бути досягнутий у 2050-х роках.

З метою посилення уваги українського суспільства до процесу старіння населення та забезпечення гармонізації соціальних відносин між представниками різних поколінь актуальним постає питання підготовки майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку.

Проблема старіння стала предметом дослідження в низці наукових праць вітчизняних та зарубіжних дослідників, зокрема висвітлені: філософські аспекти старіння, старості та довголіття у працях В. Андрущенка, В. Альперовича, І. Давидовського, О. Тополь, В. Фролькіса та ін.; соціальний супровід старіння – у працях О. Богомольця, Л. Виготського, І. Мечнікова та ін.; психологічні аспекти старіння відображені у дослідженнях Б. Ананьєва, М. Александрової, Л. Анциферової, О. Краснової, Х. Порсєвої та ін.; правові та економічні аспекти забезпечення людей похилого віку – у працях Н. Болотіної, О. Мачульської, І. Сироти та ін.; питання трудової реабілітації, профілактики передчасного старіння, соціального самопочуття та адаптації в новому соціумі розкрито у працях М. Єрмоласвої, Т. Коленіченко, Р. Яцемірської та ін.; проблеми соціального самопочуття та поведінки людей похилого віку у суспільстві як психолого-педагогічне завдання здоров'язберігаючого фактору, як особистісної і соціальної цінності розглядаються науковцями І. Беленькою, В. Чайковською та ін.; проблеми теоретичної та практичної підготовки фахівців соціальної сфери до роботи з різновіковими категоріями населення вивчають О. Безпалько, В. Бех, Р. Вайнола, І. Зверєва, А. Капська, О. Карпенко, І. Козубовська, Г. Лактіонова, Л. Міщик, І. Пеша, Ж. Петрочко, В. Поліщук, В. Полтавця, С. Харченко та ін.

Проблеми старіння вивчаються авторами різносторонньо, проте комплексних досліджень щодо особливостей підготовки майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку в Україні наразі немає. Саме поняття «патронажна робота з людьми похилого віку» на сьогодні у педагогіці не сформульовано і не знайшло наукового теоретичного обґрунтування.

Аналіз низки наукових праць соціально-педагогічного, соціально-правового, психологічного й методичного спрямування, вивчення досвіду професійної

підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах України, а також практичного досвіду соціальних працівників у сфері патронажної роботи з людьми похилого віку дозволили виявити певні *суперечності*:

- між актуальними вимогами професійної діяльності соціального працівника та реальним рівнем готовності фахівців до патронажної роботи з людьми похилого віку;

- між фаховою підготовкою конкурентоздатних соціальних працівників і реальним станом навчально-методичного забезпечення та недостатньою розробленістю соціально-педагогічних умов професійної підготовки майбутніх фахівців;

- між готовністю студентів до патронажної роботи з людьми похилого віку та відсутністю системного теоретико-методологічного й науково-методичного забезпечення такого напрямку у сфері практичної соціальної роботи.

Актуальність зазначеної проблеми, необхідність її теоретичної розробки та практичного вирішення, а також необхідність розв'язання виявлених суперечностей зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: *«Формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт кафедри соціальної педагогіки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова та є складовою комплексної наукової проблеми «Психолого-педагогічні засади професійної підготовки студентів до соціально-педагогічної діяльності».

Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні Вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 8 від 07.04.2011 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 5 від 24.05.2011 р.).

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити соціально-педагогічні умови та спроектований зміст навчання і науково-методичне забезпечення процесу формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку.

Реалізація поставленої мети обумовила такі **завдання дослідження**:

1. Розкрити теоретико-методологічні засади проблеми патронажної роботи з людьми похилого віку в соціально-педагогічній науці та обґрунтувати необхідність реалізації даного напрямку в сучасних умовах України.

2. Здійснити аналіз та виявити особливості патронажної роботи з людьми похилого віку на засадах нормативно-правового забезпечення в Україні.

3. Визначити компоненти, критерії, показники та виявити рівні готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку.

4. Розробити та впровадити структурно-функціональну модель і виявити соціально-педагогічні умови формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку.

5. Експериментально перевірити ефективність соціально-педагогічних умов, спроектованого змісту навчання і науково-методичного забезпечення процесу формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку.

Об'єкт дослідження – готовність майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку.

Предмет дослідження – соціально-педагогічні умови, зміст, форми і методи формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку.

Визначені об'єкт, предмет, мета і завдання дослідження зумовили вибір **методів дослідження**: *теоретичні* – системний аналіз та узагальнення психологічної і соціально-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми з метою класифікації, систематизації та узагальнення основних положень щодо здійснення патронажної роботи з людьми похилого віку; метод проектування, що дозволив розробити структуру процесу формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку та виявити соціально-педагогічні умови її реалізації; *емпіричні* – тестування, анкетування, інтерв'ювання та експертна оцінка з метою визначення критеріїв і рівнів готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний) дозволив визначити ефективність впровадження соціально-педагогічних умов та науково-методичного забезпечення процесу формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку; з метою аналізу результатів діагностичних даних, обробки та графічної інтерпретації матеріалів дослідження використано *методи математичної статистики* (t-критерій Стьюдента, ранжування, вибіркове емпіричне середнє значення), порівняльний аналіз, побудова схем, таблиць, діаграм.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: аксіологічний підхід, у межах якого людина розглядається як найвища цінність суспільства та мета суспільного розвитку (В. Андрущенко, І. Бех, М. Євтух, В. Кремень та ін.); ідеї філософського та педагогічного антропологізму про незмінну для усіх людей антропологічну природу, про розвиток особистості в онтогенезі (В. Бех, Л. Виготський, Л. Вовк, С. Рубінштейн, О. Тополь та ін.); особистісно-орієнтований підхід у вихованні (О. Балл, Л. Вольнова, О. Дубасенюк, А. Рижанова, В. Сластьонін, С. Ставицька та ін.); теоретичні та методичні аспекти вищої освіти (А. Алексюк, І. Зязюн, Н. Ничкало, С. Сисоєва, О. Шпак та ін.); наукові засади соціальної роботи та соціальної педагогіки щодо змісту і видів діяльності з різними категоріями людей (С. Архипова, А. Капська, О. Карпенко, Л. Міщик, І. Мигович, І. Пеша, В. Полтавець, В. Поліщук, Н. Чернуха та ін.); технологічне забезпечення підготовки фахівців соціальної сфери (Л. Алексєєва, О. Безпалько, Р. Вайнола, Л. Завацька, І. Зверєва, І. Козубовська, Г. Лактіонова, Ю. Мацкевич, Ж. Петрочко, С. Харченко та ін.); науково-психологічні положення про сутність і закономірності розвитку людей похилого віку (Л. Анциферова, О. Краснова, О. Лідерс, Х. Порсева

та ін.) та проблеми соціальної реабілітації й адаптації людей похилого віку (Л. Долинська, Т. Коленіченко, В. Чайковська та ін.).

Дослідження базується на нормативних документах, які регулюють окремі положення реалізації патронажної роботи з людьми похилого віку. Серед них: Конституція України (від 28.06.1996 р.), Закон України «Про соціальні послуги» (№ 966-IV від 19.06.2003 р.), Закон України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» (№ 3721-XII від 16.12.1993 р.), Наказ Міністерства соціальної політики України «Державний стандарт догляду вдома» (№ 760 від 13.11.2013 р.) та ін.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає у тому, що:

- *уперше* проведено науковий аналіз проблеми формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку; *розкрито* сутність і структуру готовності студентів до організації патронажної роботи з людьми похилого віку; *визначено* критерії (ціннісний, інформаційний, компетентнісний, діяльнісний), їхні показники та виявлено рівні готовності (високий, середній, низький) майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку; *обтунтовано* структурно-функціональну модель процесу формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку; *виявлено і впроваджено* соціально-педагогічні умови її реалізації;

- *запропоновано* авторське трактування понять «патронаж», «патронажна робота з людьми похилого віку», «готовність до патронажної роботи з людьми похилого віку»; *уточнено* змістове наповнення навчально-виховного процесу, орієнтованого на формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку;

- *подальшого розвитку* набули зміст, форми та особливості застосування діяльнісного підходу в організації патронажної роботи з людьми похилого віку.

Практичне значення одержаних результатів: *розроблено і впроваджено* навчально-методичне забезпечення – навчальний посібник «Технології соціальної роботи з людьми похилого віку», методичний посібник «Основи патронажної роботи з людьми похилого віку», методичні рекомендації «Метод практичних ситуацій у роботі експериментальної студії «Основи патронажної роботи з людьми похилого віку» та «Організація патронажної роботи з людьми похилого віку як складова практики студентів спеціальності «Соціальна робота» ((освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр» (для студентів I-IV курсів)); *впроваджено* авторський навчальний курс «Соціально-медичний патронаж» (IV курс) для студентів спеціальності «Соціальна робота», авторський модуль «Технології соціальної роботи з людьми похилого віку» в структурі навчального курсу «Технології соціальної роботи» (III курс); *додовнено* зміст фахових дисциплін у контексті даного дослідження («Соціальна політика в Україні», II курс, «Соціальне партнерство», II курс, «Соціальна робота з різними категоріями населення», III курс, «Соціальна геронтологія», IV курс); *розроблено* авторські діагностичні методики, спрямовані на виявлення рівня готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку (анкета «Визначення рівня

мотиваційно-ціннісної готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку», опитувальник «Виявлення рівня професійної компетентності»); *розроблено і впроваджено* в практику програму експериментальної студії «Основи патронажної роботи з людьми похилого віку»; *апробовано* соціально-педагогічні умови формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з даною категорією населення.

Отримані результати дослідження можуть бути використані соціальними працівниками, спеціалістами служб соціального забезпечення, соціальними педагогами-практиками, які працюють у системі реалізації соціальної політики держави в роботі з людьми похилого віку.

Результати дослідження *упроваджено* в навчально-виховний процес Академії праці, соціальних відносин і туризму (довідка № 01/02-191 від 21.05.2013 р.), Університетського коледжу соціальних наук м. Ченстохова, Польща (від 22.04.2014 р.), Білоцерківського інституту економіки та управління ВМУРЛ «Україна» (довідка № 158/07 від 01.07.2014 р.), Національного університету «Львівська політехніка» (довідка № 67-01-1608 від 01.10.2014 р.), Запорізького національного університету (довідка № 01-15/240 від 11.09.2014 р.), Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (довідка № 07-10/2551 від 06.11.2014 р.), Територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Святошинського району м. Києва (довідка № 321/1/24-01 від 19.09.2014 року), Територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Оболонського району м. Києва (довідка № 435 від 26.09.2014 року).

До участі в педагогічному експерименті було залучено 410 студентів (ЕГ – 200 осіб, КГ – 210 осіб) вищих навчальних закладів; 90 експертів (30 викладачів вищих навчальних закладів і 60 спеціалістів територіальних центрів соціального обслуговування, які працюють за даним напрямком).

Особистий внесок здобувача. У статті «Практична підготовка майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку», підготовленої в співавторстві з О. Карпенко, авторським є відображення процесу організації практичного навчання та створення умов для формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації знайшли відображення у доповідях і виступах на наукових, науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних* – «Соціальна робота на межі тисячоліть: концепції, технології, стратегії» (Київ, 2011), «Історичний досвід, стан і перспективи підготовки педагогічних і соціально-педагогічних кадрів до роботи з різними соціальними групами» (Чернівці, 2011), «Актуальні питання педагогіки і психології: проблеми, гіпотези, дослідження» (Одеса, 2012), «Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери» (Хмельницький, 2011, 2012), «Соціальна робота і сучасність: теорія і практика» (Київ, 2012), «Педагогіка та психологія: наука, освіта, інновації» (Львів, 2012), «Соціальна політика: концепції, технології, перспективи» (Київ, 2013, 2014), «Педагогіка та психологія: актуальні питання взаємодії науки та практики» (Харків, 2013), «Соціальна педагогіка: наука, професія, діяльність (здобутки двох десятиріч)» (Київ - Івано-Франківськ, 2013), «Актуальні питання

сучасної педагогіки» (Острог, 2013), «Валеопедагогические проблемы здоровьєформирования подростков, молодежи, населения» (Скатеринбург, 2013), «Новітні тенденції сучасної педагогіки та психології» (Київ, 2014), «Психологія та педагогіка сучасності: проблеми та стан розвитку науки і практики в Україні» (Львів, 2014); *всукраїнських* – «Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: надбання, проблеми, перспективи» (Хмельницький, 2012), «Педагогіка та психологія: наука, освіта, інновації» (Львів, 2012), «Професійна підготовка фахівців соціально-педагогічної сфери в умовах інтеграції України до Європейського освітнього простору» (Ніжин, 2012); *всукраїнського круглого столу* – «Психолого-педагогічне забезпечення соціальної мобільності сучасної молоді: реалії та перспективи» (Київ, 2012); *загальноуніверситетських* – «Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету» (Київ, 2011- 2014).

Результати дисертаційної роботи обговорювалися на засіданнях кафедр соціальної педагогіки і теорії та технології соціальної роботи, щорічних звітних науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу Інституту соціальної роботи та управління Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (2010–2014 рр.).

Публікації. Зміст і основні результати дисертаційного дослідження відображені у 33 наукових та науково-методичних працях. Серед них: 1 навчальний посібник, 1 методичний посібник, 2 методичні рекомендації, 12 статей у наукових фахових виданнях України (11 – одноосібних, 1 – у співавторстві), 2 статті – у зарубіжних виданнях, 1 стаття та 14 тез (11 зарубіжних) доповідей у наукових збірниках за результатами роботи конференцій.

Загальний обсяг авторського доробку становить 27 друкованих аркушів.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається із вступу, двох розділів, висновків, додатків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 227 сторінок, із них – 179 сторінок основного тексту, 6 додатків на 21 сторінці. Робота вміщує 19 таблиць та 17 рисунків на 37 сторінках. Список використаних джерел налічує 294 найменування, із них – 11 іноземною мовою.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, її зв'язок із науковими програмами, планами, темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження; сформульовано теоретико-методологічні засади та методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів дослідження; подано інформацію про їх апробацію та впровадження результатів; відображено відомості про структуру та обсяг роботи.

У першому розділі – «**Теоретико-методологічні засади формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку**» – здійснено теоретичний аналіз наукових підходів до проблеми патронажної роботи з людьми похилого віку у філософській, психологічній, педагогічній науках; з'ясовано зміст термінів «патронаж», «патронажна робота з

людьми похилого віку», «готовність до патронажної роботи з людьми похилого віку»; визначено види патронажу та етапи патронажної роботи з людьми похилого віку; проаналізовано нормативно-правове забезпечення соціально-правового захисту людей похилого віку в Україні.

У межах аксіологічного підходу людина розглядається як найвища цінність суспільства та мета суспільного розвитку (В. Андрущенко, І. Бех, Л. Вовк, М. Євтух, В. Кремень та ін.). З'ясовано, що, з одного боку, соціально-психологічна характеристика людини похилого віку є важливою складовою з позицій здійснення патронажної роботи, а з іншого – це соціальна група пенсіонерів за віком (за Ю. Мацкевич), яка потребує професійної підготовки спеціалістів соціальної сфери до роботи з даною категорією населення.

Виявлено багатоаспектність патронажної роботи з людьми похилого віку та доведено, що патронажна робота є міждисциплінарною (Л. Алексєєва, Л. Завацька, А. Капська та ін.), оскільки вона знаходиться у тісному взаємозв'язку з іншими галузями наук, зокрема педагогіки, психології, медицини, права тощо.

Визначено багатогранність тлумачення дефініції «патронаж»: це соціальна робота, яка спрямована на забезпечення соціальної опіки й допомоги соціально незахищеним верствам населення з метою подолання життєвих труднощів, збереження та утвердження їхнього соціального статусу (Л. Завацька, А. Капська, І. Козубовська, І. Мигович та ін.); це одна із форм соціального обслуговування населення, які не мають ресурсів для задоволення своїх, навіть елементарних, потреб і які, маючи складні життєво важливі проблеми, не здатні вирішувати їх самостійно (Л. Алексєєва, О. Холостова, Я. Юрків, О. Яременко та ін.).

У роботі зміст поняття «*патронаж*» розглянуто як один із напрямів соціальної роботи, який здійснюється вдома соціальним працівником з метою відновлення та підтримання життєвого потенціалу і повернення клієнта у соціальне середовище.

З'ясовано, що патронажна робота з людьми похилого віку базується на таких засадах, які відображають єдність даної системи: філософсько-аксіологічний (В. Андрущенко, В. Кремень), соціальний (А. Капська, І. Козубовська), психологічний (Л. Долинська, Л. Ставицька), комунікативний (І. Зверсва, О. Карпенко), педагогічний (С. Архипова, А. Рижанова) аспекти.

Сформульовано та визначено зміст поняття «*патронажна робота з людьми похилого віку*» як напрям реалізації професійної діяльності соціального працівника, який спрямований на забезпечення людей похилого віку певним видом послуг та пільг і спирається на законодавчо встановлені державою соціальні гарантії із соціального обслуговування даної категорії населення.

Визначено види патронажу: соціальний, соціально-педагогічний, соціально-психологічний, соціально-медичний, соціально-економічний, соціально-правовий. Наголошено, що патронажна робота з людьми похилого віку стосується таких сфер їхньої життєдіяльності, як здоров'я, фінанси, організація дозвілля, подолання проблем.

Виявлено, що вирішального значення для соціальних працівників набувають знання про соціально-психологічні особливості людей похилого віку, їхні потреби та можливості, які має брати до уваги соціальний працівник.

Доведено, що соціальна робота з даною віковою групою має свою специфіку і спрямована (за Т. Коленіченко) на: виявлення людей похилого віку, які потребують допомоги вдома чи в спеціальних закладах соціального обслуговування; аналіз соціального середовища, в якому вони знаходяться, та мікрогрупи, в яку вони входять; задоволення найважливіших фізіологічних потреб людей похилого віку; створення умов для прояву активності літніх людей, задоволення їхніх інтересів.

Окреслено основні підходи до визначення поняття «готовність до патронажної роботи з людьми похилого віку»: як єдність двох взаємообумовлених, взаємопов'язаних компонентів – готовність до діяльності й готовність особистості до розвитку та саморозвитку (О. Карпенко); як цілісне утворення, «ядром» якого виступає морально-психологічна, змістовно-інформаційна і операційно-діяльнісна готовність (Н. Шмельова); як суб'єктивний стан особистості, яка усвідомлює себе здатною і підготовленою до тієї чи іншої діяльності і прагне до її виконання (К. Платонов); як цілеспрямований прояв особистості, що включає її переконання, погляди, ставлення, мотиви, почуття, вольові та інтелектуальні якості, знання, навички, уміння та настанови (В. Сластьонін). Нами визначено поняття «*готовність до патронажної роботи з людьми похилого віку*» як соціально-психологічний та професійний прояв студентами зв'язку професійної спрямованості з іншими важливими властивостями особистості (світоглядом, життєвими настановами і духовними цінностями, морально-вольовою та емоційною сферами), що передбачає сформованість моральних цінностей, інтелектуальних якостей, знань, умінь і навичок до здійснення патронажної роботи з людьми похилого віку.

Виявлено недоліки у процесі формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку: навчальні програми ВНЗ не розкривають сутність патронажної роботи з людьми похилого віку; форми та методи роботи в основному стосуються загальних установ професійної діяльності, а взаємодія ВНЗ з іншими соціальними партнерами не простежується (державні та громадські організації, волонтерські організації, територіальні центри) тощо.

Проаналізовано основні нормативні та правові документи, що регламентують здійснення патронажної роботи з людьми похилого віку: Конституція України (від 28.06.1996 р.), Закони України «Про соціальні послуги» № 966-IV від 19.06.2003 р. (редакція від 20.09.2011 р.), «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» № 3721-XII від 16.12.1993 р. (редакція від 08.07.2011 р.), «Про статус ветеранів війни та гарантії їх соціального захисту» № 3551-XII від 22.10.1993 р. (редакція від 22.03.2007 р.), Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання діяльності територіальних центрів соціального обслуговування» (№ 1417 від 29.12.2009 р.), Наказ Міністерства соціальної політики України «Державний стандарт догляду вдома» (№ 760 від 13.11.2013 р.). В зазначених нормативно-правових документах виявлено відсутність офіційних положень і норм щодо здійснення патронажної роботи з людьми похилого віку.

Визначено *етапи* патронажної роботи з людьми похилого віку: 1) етап відбору клієнтів; 2) етап збору початкових відомостей про клієнтів, накопичення одержаної

інформації різноманітного характеру (психологічного, медичного, педагогічного, криміногенного й інших) із всіх можливих джерел; 3) етап обговорення фахівцями різних відомств і служб накопиченої інформації про клієнтів щодо причин кризової ситуації й шляхів виходу з неї; 4) етап розробки міжвідомчих програм патронажної роботи з людьми похилого віку (на підставі рекомендацій міжвідомчого соціального консиліуму вносяться пропозиції у міжвідомчу програму патронажної роботи з людиною похилого віку відповідно до профілю своєї діяльності); 5) етап реалізації міжвідомчих патронажних програм; 6) етап підведення підсумків і визначення подальших перспектив (за Л. Алексєєвою).

Виокремлено *компоненти готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку*: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-орієнтаційний, змістово-професійний, практично-діяльнісний. Обґрунтовано *критерії* та уточнено *показники* такої готовності: 1) *ціннісний критерій* (зацікавленість у пошуках інноваційних форм роботи з людьми похилого віку, наполегливість та ініціативність, потреба у налагодженні спілкування з людьми похилого віку, прагнення до співпраці та допомоги); 2) *інформаційний критерій* (знання про технології підготовки до соціальної роботи з людьми похилого віку, про організацію міждисциплінарної роботи, про нормативно-правове забезпечення здійснення патронажної роботи з людьми похилого віку); 3) *компетентнісний критерій* (знання змісту та особливостей патронажної роботи з людьми похилого віку, механізмів організації патронажної роботи з людьми похилого віку, методів і прийомів патронажної роботи з людьми похилого віку, про проблеми людей похилого віку); 4) *діяльнісний критерій* (здатність до креативності та її прояв у патронажній роботі з людьми похилого віку, володіння різними видами та формами патронажної роботи з людьми похилого віку, уміння вирішувати проблеми в нестандартній ситуації). Вище зазначене дозволило окреслити *рівні готовності* майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку: низький (початковий), середній (репродуктивний), високий (конструктивний).

Низький рівень готовності (початковий) характеризує студентів, які не займають усвідомленої позиції спеціаліста щодо здійснення патронажної роботи з людьми похилого віку; їхні знання з навчальних предметів мають обмежений характер, а уміння здійснювати патронажну роботу з людьми похилого віку розвинуті недостатньо; здійснюють окремі спроби самотійно розвинути необхідні уміння та особистісні якості, але не спостерігається системність в їхній роботі.

Середній рівень (репродуктивний) характеризує стійке емоційно-ціннісне ставлення студентів до проблем професійного самовдосконалення, хоча студенти не завжди вміють чітко сформулювати відповідну мету; знання з навчальних дисциплін у них систематизовані, але міжпредметні зв'язки вони не завжди розуміють; прагнуть навчитися аналізувати й оцінювати свою діяльність та її результати; займають соціально виражену позицію, практично-діялісна готовність залишається недостатньо реалізованою.

Високий рівень (конструктивний) характеризується яскраво вираженим інтересом до проблем професійного самовдосконалення; студенти вміють

оптимально керувати процесом професійного самовдосконалення від планування до самоконтролю.

Експериментальною базою дослідження стали Академія праці, соціальних відносин і туризму, Університетський коледж соціальних наук м. Ченстохова, Польща, Білоцерківський інститут економіки та управління ВМУРЛ «Україна», Запорізький національний університет, Національний університет «Львівська політехніка», Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова.

Експериментом було охоплено 410 студентів вищих навчальних закладів. В експериментальну групу (ЕГ) було включено 200 осіб, в контрольну групу (КГ) – 210 осіб.

Констатувальний експеримент дозволив розв'язати такі завдання: визначити рівні готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи на основі окреслених критеріїв шляхом застосування комплексу діагностичних методик: авторська анкета «Визначення рівня мотиваційно-ціннісної готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку», опитувальник «Виявлення рівня професійної компетентності (адапований за О. Карпенко)», тест «Виявлення рівня знань, умінь та навичок щодо здійснення патронажної роботи з людьми похилого віку», методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча, методика «Професійна мотивація» (за А. Криловим).

Аналіз результатів відповідей респондентів на авторську анкету «Визначення рівня мотиваційно-ціннісної готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку», на опитувальник «Виявлення рівня професійної компетентності» (адапованого за О. Карпенко) дозволив виявити, що домінуючим рівнем готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку є середній (репродуктивний) рівень та низький (початковий) рівень готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку.

Аналізуючи узагальнені дані констатувального експерименту констатуємо, що із загальної кількості респондентів (410 осіб) низький рівень готовності в ЕГ становить 53 особи (26,5%), в КГ – 56 осіб (26,3%), відмінності незначні – лише 0,2%; середній рівень готовності зафіксований в ЕГ у 114 осіб (57,0%), а в КГ – 120 осіб (57,5%), відмінності також незначні – 0,5%; показник високого рівня, який відповідає конструктивній готовності, і в ЕГ, і в КГ має незначні розбіжності – 0,3% і складає в ЕГ – 33 особи (16,5%), в КГ – 34 особи (16,2%).

Отримані дані засвідчують, що реальний стан готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку знаходиться на низькому та середньому рівнях (в ЕГ – 83,5%; в КГ – 83,8%).

Така ситуація спонукала до пошуку шляхів і механізмів підвищення рівня готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку. З цією метою нами було визначено науково-методичне забезпечення процесу формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку та створено соціально-педагогічні умови для його реалізації.

У *другому розділі* – «**Соціально-педагогічні умови формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку**» – визначено та науково обґрунтовано соціально-педагогічні умови формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку; спроектовано структурно-функціональну модель процесу формування готовності студентів до патронажної роботи з людьми похилого віку та охарактеризовано взаємозв'язки між її елементами; розкрито суть науково-методичного забезпечення реалізації соціально-педагогічних умов в процесі формування готовності студентів до патронажної роботи з людьми похилого віку.

Спроектовано *структурно-функціональну модель процесу формування готовності студентів до патронажної роботи з людьми похилого віку*, яка включає взаємопов'язані структурно-функціональні складові, що характеризують принципи, форми і методи роботи, критерії та показники (рис. 1). Впровадження структурно-функціональної моделі забезпечувалось відповідними *соціально-педагогічними умовами*: 1) структурно-змістове наповнення процесу формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку; 2) використання міжпредметних зв'язків навчальних дисциплін у процесі підготовки студентів; 3) науково-методичне забезпечення процесу формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку; 4) організація практичної діяльності у процесі формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку.

Перша соціально-педагогічна умова – *структурно-змістове наповнення процесу формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку* – полягає у формуванні у майбутніх соціальних працівників системи знань (із загальних дисциплін, зі спеціальних дисциплін, з психолого-педагогічних дисциплін), знань сутності й змісту професійно-спрямованого навчання.

З метою реалізації даної умови впроваджено:

а) модернізоване змістове наповнення окремих модулів навчальних курсів «Вступ до спеціальності» (I курс), «Теорія соціальної роботи» (II курс), «Соціальна політика в Україні» (II курс), «Соціальна педагогіка» (II курс), «Соціальна психологія» (III курс), «Соціальна геронтологія» (IV курс);

б) здійснено впровадження індивідуальних науково-дослідних завдань («Провідна роль соціального працівника в процесі адаптації людей похилого віку», «Психологічні особливості людей похилого віку») з метою формування умінь студентів аналізувати майбутню професійну діяльність, пов'язану з людьми похилого віку.

Друга соціально-педагогічна умова – *використання міжпредметних зв'язків навчальних дисциплін у процесі підготовки студентів* – передбачала вирішення кількох завдань: 1) встановлення зв'язків між предметами загальнонаукового і професійно-орієнтованого циклу; 2) створення позитивної мотивації майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку; 3) залучення студентів до патронажної роботи з людьми похилого віку.

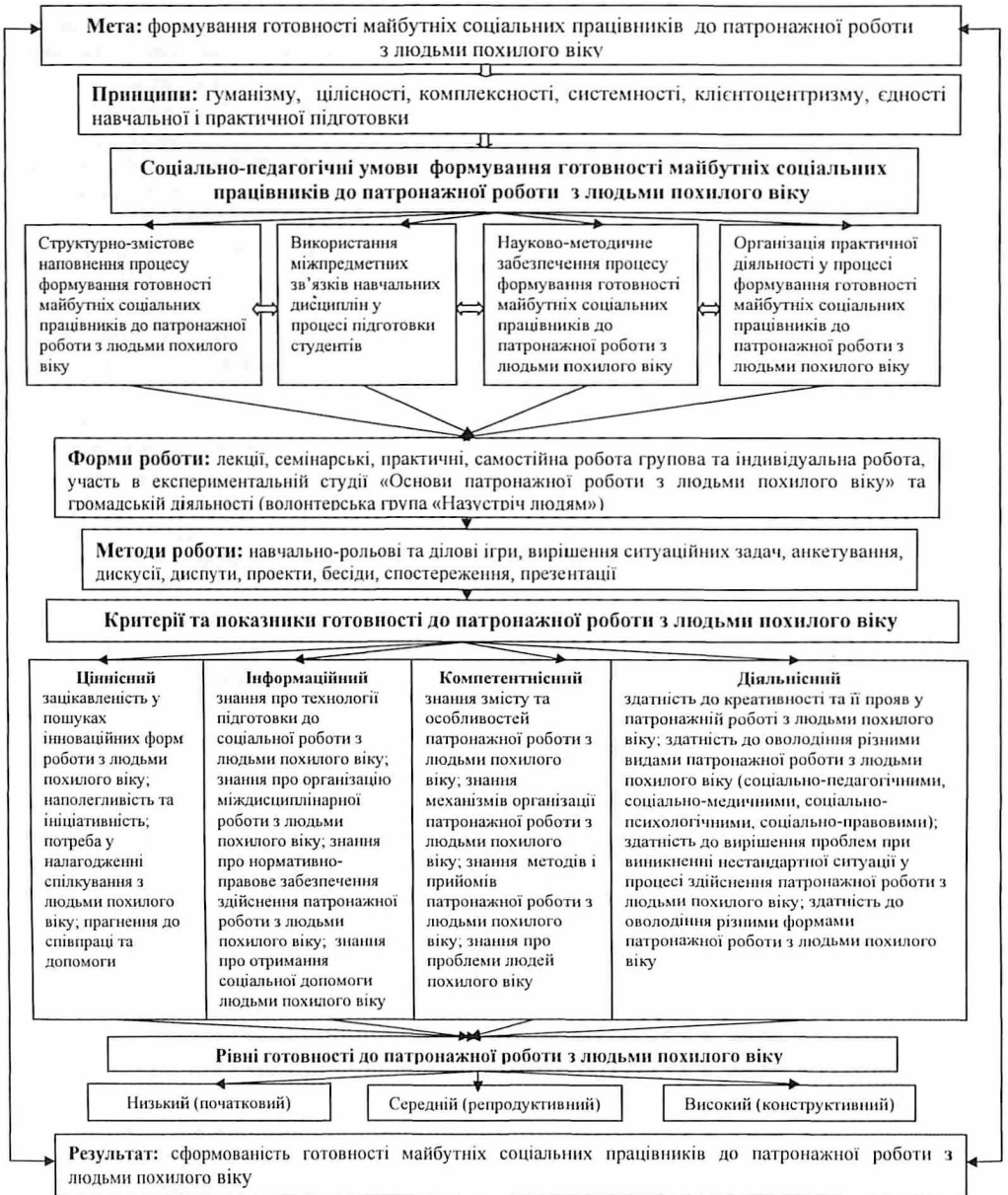

Рис. 1. Структурно-функціональна модель процесу формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку

При виконанні першого завдання встановлено необхідність проектувати процес фахової підготовки майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку на основі міжпредметних зв'язків різних дисциплін професійно-орієнтованого циклу професійної підготовки («Теорія соціальної роботи»), «Соціальна політика в Україні», «Соціальна робота з різними групами клієнтів», «Соціальна психологія», «Соціальна геронтологія» та ін.).

Виконання другого завдання передбачало трансформування традиційних занять шляхом: а) впровадження інтерактивних форм навчальної роботи, зокрема тренінгу, підготовленого спільно зі студентами для людей похилого віку та проведеного у Територіальному центрі соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Оболонського району м. Київ («Захистимо права людей похилого віку!»); б) моделювання рольових ігор («Соціальний статус людини похилого віку») та ситуацій («Причини самотності людей похилого віку»), які застосовувалися при роботі зі студентами у процесі вивчення дисципліни «Соціальна геронтологія»; в) залучення студентів до групових дискусій («Як ставити і вирішувати поставлені завдання»); г) підготовки студентами презентацій («Державні соціальні програми як механізм соціальної політики стосовно людей похилого віку») до занять з дисципліни «Соціальна політика в Україні».

Виконання третього завдання другої умови потребувало створення волонтерської групи «Назустріч людям», яка здійснювала патронажну роботу з людьми похилого віку у недержавній громадській організації «Спорт. Єдність. Дружба» м. Київ шляхом: 1) впровадження соціального проекту «Золота осінь» з метою соціальної адаптації людей похилого віку; 2) проведення роботи з людьми похилого віку за місцем їхнього проживання з використанням тематичних вправ («Про що я до цих пір мовчав», «Історія в листах», «Ваші роки не перешкода»), методу художнього читання індивідуально підібраної літератури з метою нормалізації й оптимізації психологічного стану людей похилого віку; 3) застосування арт-терапії (зокрема музикотерапії) для відновлення індивідуальної громадської цінності людей похилого віку та вирішення особистісних і психологічних проблем.

В рамках реалізації третьої соціально-педагогічної умови – науково-методичне забезпечення процесу формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку – по-перше, створено і оприлюднено низку посібників, програм і модулів: навчальний посібник «Технології соціальної роботи з людьми похилого віку», методичний посібник «Основи патронажної роботи з людьми похилого віку», методичні рекомендації «Метод практичних ситуацій у процесі роботи експериментальної студії «Основи патронажної роботи з людьми похилого віку» та «Організація патронажної роботи з людьми похилого віку як складова практики студентів спеціальності «Соціальна робота» ((освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр» (для студентів I-IV курсів)); по-друге, впроваджено навчальний курс «Соціально-медичний патронаж» (IV курс), спрямований на підготовку фахівців соціальної сфери до здійснення соціальної опіки та медичного догляду людей похилого віку, авторський модуль «Технології

соціальної роботи з людьми похилого віку» в структурі навчального курсу «Технології соціальної роботи» (III курс).

Четверта соціально-педагогічна умова – *організація практичної діяльності у процесі формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку* – потребувала залучення студентів до різних форм практичної роботи з людьми похилого віку. З цією метою розроблено методичні рекомендації для студентів спеціальності «Соціальна робота» (освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» для студентів I-IV курсів). Вони містять теоретичні відомості, практичні розробки форм, методів та методики роботи зі студентами спеціальності «Соціальна робота», що дозволили поєднати набуті теоретичні знання та оволодіти практичними вміннями, які забезпечують успішну готовність майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку.

Проходження патронажної практики здійснювалось шляхом: 1) тестування, відкритого анкетування, проведення студентами тематичних бесід з людьми похилого віку за місцем їхнього проживання («Труднощі у процесі адаптації людини похилого віку до нових умов середовища», «Як Ви оцінюєте проведений день», «Підтримка й активізація внутрішніх ресурсів»), які обслуговуються у Територіальному центрі соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Оболонського району м. Київ; 2) опису соціальних ситуацій студентами під час проходження патронажної практики, яка передбачала здійснення патронажної роботи з людьми похилого віку спільно із закріпленим соціальним працівником; 3) розробки тематичних буклетів для людей похилого віку з метою поширення інформації про сучасний стан соціального обслуговування зазначеної категорії населення («Рациональне харчування людей похилого віку», «Профілактика захворювань людей похилого віку», «Друге народження», «Соціальна допомога людям похилого віку», «Отримання соціальних послуг людьми похилого віку», «Здорово жити!», «Захист прав людей похилого віку»); 4) проведення студентами привітань людей похилого віку («З днем народження», «З Новим Роком», «З Різдом Христовим»); 5) налагодження та розширення дружніх контактів по телефону з метою розширення процесу спілкування людей похилого віку.

У ході дослідження нами була розгорнута діяльність *експериментальної студії* «Основи патронажної роботи з людьми похилого віку» на базі Територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Оболонського району м. Київ для створення ситуацій, наближених до майбутньої професійної діяльності. У процесі роботи експериментальної студії разом із фахівцями соціальних установ проводились ділові ігри («Уміння поставити себе на місце іншої людини», «Що таке самоконтроль») та навчально-рольові ігри («Які якості слід цінувати», «Особистісні цінності», «Як подолати стрес»).

З метою виявлення ефективності соціально-педагогічних умов, форм, методів і методик зі студентами щодо формування їхньої готовності до патронажної роботи з людьми похилого віку проведено *контрольний зріз* за діагностичними методиками, аналогічними до методик констатувального експерименту та здійснено оцінювання рівнів готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з

людьми похилого віку за визначеними критеріями (ціннісний, інформаційний, компетентісний, діяльнісний); перевірено вірогідність отриманих результатів та визначено статистичні похибки; сформульовано висновки експериментального дослідження.

Порівняльний аналіз отриманих результатів констатувального та формувального експериментів засвідчив статистично значущу позитивну динаміку готовності студентів до патронажної роботи з людьми похилого віку в експериментальній групі (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл респондентів – майбутніх соціальних працівників за рівнями готовності до патронажної роботи людьми похилого віку

Група	Кількість респондентів	Рівні готовності											
		До експерименту						Після експерименту					
		Низький		Середній		Високий		Низький		Середній		Високий	
		%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть
ЕГ	200	26,5	53	57,0	114	16,5	33	7,5	15	46,5	93	46,0	92
КГ	210	26,3	56	57,5	120	16,2	34	18,8	39	56,1	118	25,1	53

Отримані результати стосовно наявної динаміки формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку наочно представлено також на рис. 2.

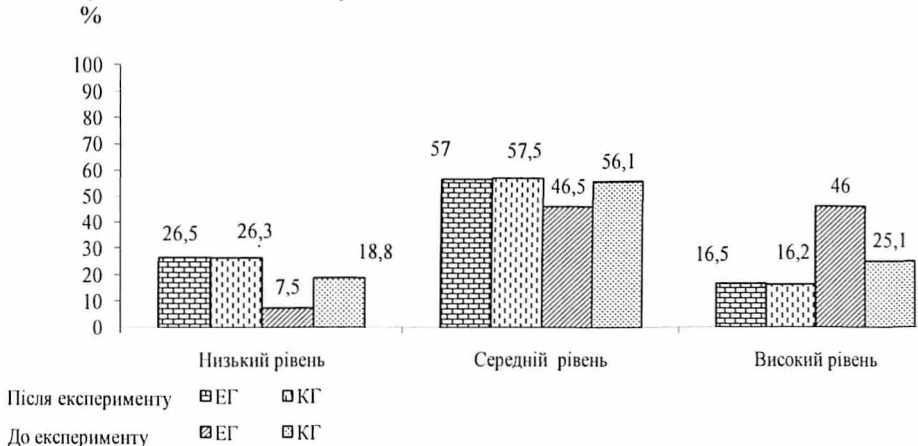

Рис. 2. Динаміка рівнів готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку (%)

Встановлено, що: в ЕГ частка студентів з високим рівнем зростає з 16,5% (33 особи) до 46,0% (92 особи), а в КГ відбулося її зменшення – на 8,9% з 25,1% (53 особи) до 16,2% (34 особи). Поряд з тим, низький рівень в ЕГ зменшився на 19% від 26,5% (53 особи) до 7,5% (15 осіб) порівняно з КГ, в якій частка студентів із низьким рівнем змінилася лише на 7,5% від 26,3% (56 осіб) до 18,8% (39 осіб). Найбільш суттєві зміни відбулися за показниками компетентнісного критерію «Знання про організацію міждисциплінарної роботи з людьми похилого віку». Зокрема на високому рівні в ЕГ він склав 157 осіб (78,5%), а в КГ – 68 осіб (32,6%), тобто майже наполовину менше, але при цьому на низькому рівні залишилось лише 6 осіб (3,0%), а в контрольній групі цей показник сягнув 51 особу (24,2%).

Виявлені результати дослідно-експериментальної роботи підтвердили реалізацію мети, поставлених завдань та ефективність впровадження структурно-функціональної моделі, соціально-педагогічних умов і науково-методичного забезпечення процесу формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку.

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено науково-теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукової проблеми формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку, що полягає у теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці структурно-функціональної моделі, визначених соціально-педагогічних умов, спроектованого змісту навчання та відповідного науково-методичного забезпечення процесу формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку.

Результати теоретичного й експериментального дослідження засвідчили досягнення мети та ефективність розв'язання поставлених завдань, що дозволило зробити відповідні висновки:

1. Розкрито та обґрунтовано теоретико-методологічні засади патронажної роботи з людьми похилого віку. Констатовано, що зазначена проблема набуває надзвичайної актуальності у зв'язку із суперечностями між вимогами, які висуваються сучасним суспільством, сучасною соціально-демографічною і соціально-економічною ситуаціями до соціального працівника та його здатністю активно діяти, приймати рішення, вміло використовувати інформацію, якісно здійснювати патронажну роботу з людьми похилого віку, тобто реальним рівнем готовності фахівців до здійснення такого виду діяльності. Виявлено, що патронажна робота базується на філософських (В. Андрущенко, В. Кремень), соціальних (А. Капська, І. Козубовська), психологічних (Л. Долинська, С. Ставицька), комунікативних (І. Зверєва, О. Карпенко), педагогічних (С. Архипова, А. Рижанова) аспектах.

Визначено наукові підходи для теоретичного обґрунтування змісту та особливостей патронажної роботи з людьми похилого віку: особистісно-орієнтований, системний, діяльнісний. Доведено необхідність перегляду напрямів

соціальної роботи з людьми похилого віку, які залишились вдома та потребують сторонньої допомоги, причому, ядром системи соціальної роботи визнано особистість, яка розглядається як певна система потреб.

Встановлено, що патронажна робота дає можливість мобілізувати людину на подолання проблем та адаптувати її до нових умов соціального середовища. З'ясовано, що адаптація людини похилого віку до нового соціального статусу відбувається відповідно від її «Я-концепції», що пов'язано з осмисленням свого життя та зануренням у внутрішній світ (М. Єрмоласва). З'ясовано, що соціальний працівник має бути професійно підготовлений до здійснення патронажної роботи з метою соціальної адаптації людей похилого віку до нових умов життєдіяльності.

Таким чином, *патронаж* можна визначити як один із напрямів соціальної роботи, який здійснюється вдома соціальним працівником з метою відновлення та підтримання життєвого потенціалу і повернення клієнта у соціальне середовище. *Патронажну роботу з людьми похилого віку* визначено як напрям реалізації професійної діяльності соціального працівника, який спрямований на забезпечення людей похилого віку певним видом послуг та пільг і спирається на законодавчо встановлені державною соціальні гарантії із соціального обслуговування даної категорії населення.

Визначено види патронажу (соціальний, соціально-педагогічний, соціально-психологічний, соціально-економічний, соціально-медичний, соціально-правовий) та етапи патронажної роботи з людьми похилого віку: відбір клієнтів, збір початкових відомостей про клієнтів, з'ясування причин кризової ситуації, розробка міжвідомчих програм патронажної роботи з людьми похилого віку, етап реалізації їх, підведення підсумків і визначення подальших перспектив.

2. Здійснено аналіз законодавчо-нормативної бази, яка регулює специфіку патронажної роботи з людьми похилого віку в Україні: встановлено належність патронажної роботи з людьми похилого віку до соціально-реабілітаційних та соціально-адаптаційних відносин, які реалізуються у сфері соціального обслуговування. Констатовано, що в Конституції України (від 28.06.1996 р.) закріплено право на соціальний захист та соціальне забезпечення громадян у разі настання старості, втрати здатності до самообслуговування та створення мережі соціальних установ для здійснення догляду за ними. З'ясовано, що прийняття Закону України «Про соціальні послуги» № 966-IV від 19.03.2003 р. сприяло процесу вдосконалення діючої системи соціального захисту та соціального обслуговування громадян і стало передумовою для здійснення патронажної роботи з людьми похилого віку. Встановлено, що з метою наближення соціальних послуг та надання соціальної допомоги людям похилого віку вдома було прийнято Постанову Кабінету Міністрів України «Деякі питання діяльності територіальних центрів соціального обслуговування» № 1417 від 29.12.2009 р., для організації надання соціальних послуг вдома, їх зміст, обсяг й умови затверджено Наказом Міністерства соціальної політики України «Державний стандарт догляду вдома» № 760 від 13.11.2013 р.. Виявлено недостатній рівень розробки нормативно-правових документів щодо здійснення патронажної роботи з людьми похилого віку та відсутність поняття «патронаж людей похилого віку» на державному рівні.

3. *Готовність до патронажної роботи з людьми похилого віку* визначено як соціально-психологічний та професійний прояв студентами зв'язку професійної спрямованості з іншими важливими властивостями особистості (світоглядом, життєвими настановами і духовними цінностями, морально-вольовою та емоційною сферами), який передбачає сформованість моральних цінностей, інтелектуальних якостей, знань, умінь і навичок до здійснення патронажної роботи з людьми похилого віку. З метою організації професійної підготовки студентів визначено *компоненти* готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-орієнтаційний, змістово-професійний, практично-діяльнісний); *обґрунтовано критерії* (ціннісний, інформаційний, компетентнісний, діяльнісний) і *показники* до кожного із них: *ціннісний критерій* (зацікавленість у пошуках інноваційних форм роботи з людьми похилого віку, наполегливість та ініціативність, потреба у налагодженні спілкування з людьми похилого віку); *інформаційний критерій* (знання про технології підготовки до соціальної роботи з людьми похилого віку, про організацію міждисциплінарної роботи, про нормативно-правове забезпечення здійснення патронажної роботи з людьми похилого віку); *компетентнісний критерій* (знання змісту та особливостей патронажної роботи з людьми похилого віку, механізмів організації патронажної роботи з людьми похилого віку, методів і прийомів патронажної роботи з людьми похилого віку, про проблеми людей похилого віку); *діяльнісний критерій* (здатність до креативності та її прояв у патронажній роботі з людьми похилого віку, володіння різними видами та формами патронажної роботи з людьми похилого віку, уміння вирішувати проблеми в нестандартній ситуації). Окреслено *рівні* готовності до патронажної роботи з людьми похилого віку (низький (початковий), середній (репродуктивний), високий (конструктивний)).

На етапі констатувального експерименту встановлено, що як в експериментальній, так і в контрольній групах у значної частки студентів готовність до патронажної роботи з людьми похилого віку знаходиться на низькому рівні (ЕГ – 53 особи (26,5%), КГ – 56 осіб (26,3%), при тому, що кількість студентів з високим рівнем готовності до патронажної роботи з людьми похилого віку незначна (ЕГ – 33 особи (16,5%), КГ – 34 особи (16,2%). Це обумовлено, перш за все, відсутністю мотивації та бажання брати участь у різних видах діяльності.

4. Розроблено та впроваджено *структурно-функціональну модель* процесу формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку, яка включає взаємопов'язані структурно-функціональні складові: мету, принципи, форми і методи роботи, критерії, показники та рівні готовності. А також виявлено й обґрунтовано *соціально-педагогічні умови* формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку: а) структурно-змістове наповнення процесу формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку; б) використання міжпредметних зв'язків навчальних дисциплін у процесі підготовки студентів; в) науково-методичне забезпечення процесу формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку; г) організація практичної діяльності у процесі формування

готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку.

5. Реалізація соціально-педагогічних умов, спроектованого змісту навчання і науково-методичного забезпечення процесу формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку здійснювалась завдяки впровадженню навчального посібника «Технології соціальної роботи з людьми похилого віку», методичного посібника «Основи патронажної роботи з людьми похилого віку», методичних рекомендацій «Метод практичних ситуацій у процесі роботи експериментальної студії «Основи патронажної роботи з людьми похилого віку» та «Організація патронажної роботи з людьми похилого віку як складова практики студентів спеціальності «Соціальна робота» ((освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр» (для студентів I-IV курсів)); авторського навчального курсу «Соціально-медичний патронаж» (IV курс), спрямованого на підготовку фахівців соціальної сфери щодо здійснення соціальної опіки та медичного догляду людей похилого віку; авторського модуля «Технології соціальної роботи з людьми похилого віку» у структурі навчального курсу «Технології соціальної роботи» III курс); створеної волонтерської групи «Назустріч людям» і впровадження соціального проекту «Золота осінь» з метою соціальної адаптації людей похилого віку до нових умов середовища та експериментальної студії «Основи патронажної роботи з людьми похилого віку»; підготовки та використання інтерактивних технологій навчання: ділових ігор («Уміння поставити себе на місце іншої людини»), навчально-рольових ігор («Соціальний статус людини похилого віку», «Які якості слід цінувати», «Особистісні цінності», «Як подолати стрес»), аналізу проблемних ситуацій («Причини самотності людей похилого віку»), презентацій («Державні соціальні програми як механізм соціальної політики стосовно людей похилого віку»), практичної підготовки (організація патронажної практики студентів у відповідних службах соціального забезпечення), тощо.

На основі отриманої позитивної динаміки високого рівня сформованості готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку доведено ефективність впровадження соціально-педагогічних умов, спроектованого змісту навчання і його науково-методичного забезпечення процесу формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку. Відзначено позитивну різницю у рівнях готовності до патронажної роботи з людьми похилого віку в ЕГ: частка студентів із високим рівнем збільшилась на 29,5% (з 16,5 % до 46,0%), поряд з тим частка студентів з низьким рівнем зменшилась на 19,0% (з 26,5% до 7,5%).

Результати педагогічного експерименту дозволяють стверджувати, що запропоновані нами соціально-педагогічні умови (структурно-змістове наповнення, наявність міжпредметних зв'язків, науково-методичного забезпечення, організації практики для студентів), спроектованого змісту навчання і його науково-методичного забезпечення сприяють успішній реалізації змісту, форм і методів формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку.

Дисертаційне дослідження не вичерпує усіх аспектів вирішення проблем підготовки студентів до патронажної роботи з людьми похилого віку. У перспективі необхідно зосередити увагу на: формуванні професійної компетентності майбутніх соціальних працівників; розробці нових моделей навчання студентів щодо здійснення патронажної роботи з людьми похилого віку; активізації професійно-орієнтованого інтересу студентів до здійснення патронажної роботи з людьми похилого віку.

Основні положення дисертації відображено в публікаціях:

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Голубенко Т. О. Технології соціальної роботи з людьми похилого віку. / Т. О. Голубенко : навч. посібн. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. – 163 с.
2. Голубенко Т. О. Основи патронажної роботи з людьми похилого віку : метод. посібн. / Т. О. Голубенко. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. – 135 с.
3. Голубенко Т. О. Метод практичних ситуацій в процесі роботи студії «Основи патронажної роботи з людьми похилого віку» : метод. рекомендації / Т. О. Голубенко. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. – 44 с.
4. Голубенко Т. О. Організація патронажної роботи з людьми похилого віку як складова практики студентів спеціальності «Соціальна робота»: освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр» : метод. рекомендації / Т. О. Голубенко ; за заг. ред. О. Г. Карпенко. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. – 134 с.
5. Голубенко Т. О. Деякі соціально-психологічні аспекти людей похилого віку / Т. О. Голубенко // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. Зб. наук. праць Київського національного університету імені Т.Г. Шевченка. – Київ, 2011. – С. 51-61.
6. Голубенко Т. О. Особливості підготовки фахівців соціальної сфери у контексті вимог Болонського процесу / Т. О. Голубенко // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Педагогіка і психологія. – Чернівці, 2011. – Випуск 593 : зб. наук. пр. – С. 46-52.
7. Голубенко Т. О. Правові засади соціального захисту людей похилого віку / Т. О. Голубенко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – Випуск 13 : зб. наук. пр. – С. 23-34.
8. Голубенко Т. О. Готовність майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку / Т. О. Голубенко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – Випуск 15 : зб. наук. пр. – С. 16-22.
9. Голубенко Т. О. Складові готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку / Т. О. Голубенко // Наукові записки. Серія Психолого-педагогічні науки (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя). – Ніжин, 2012 р. – № 5. – С. 164-168.

10. Голубенко Т. О. Особенности социально-правовой защиты людей пожилого возраста в Украине / Т. О. Голубенко / Socialinis ugdymas. Social Education. Specialus numerius / Special edition. – Vilnius, 2013. – Nr. 4 (36). – P. 34-44.

11. Голубенко Т. О. Особливості процесу формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку / Т. О. Голубенко // Молодий вчений. Науковий журнал. – Херсон, 2013. – № 1 (01) – С. 77-81.

12. Голубенко Т. О. Педагогічні умови формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку / Т. О. Голубенко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. – К. – Ів. Франківськ, 2013. – Випуск 17. – Частина 2 : зб. наук. пр. – С. 169-177.

13. Голубенко Т. О. Практична підготовка майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку / О.Г. Карпенко, Т. О. Голубенко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. – Випуск 18 : зб. наук. пр. – С.151-157.

14. Голубенко Т. О. Соціально-педагогічні аспекти готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку / Т. О. Голубенко // Вісник Луганського Національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – Луганськ, 2014. – № 5 (288). – Частина I. – С. 195-201.

15. Голубенко Т. О. Зарубіжний досвід підготовки соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку / Т. О. Голубенко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. – Випуск 19 : зб. наук. пр. – С. 159-166.

16. Golubenko T. The features socio-psychological portrait elderly people / T. Golubenko // Problemy nowoczesnej edukacji. The problems of modern education. – Wyższa Szkoła Lingwistyczna w Częstochowie, 2014. – Tom IV. – P. 82-92.

Опубліковані праці апробаційного характеру

17. Голубенко Т. О. Законодавчі основи соціального забезпечення життєдіяльності осіб похилого віку в Україні / Т. О. Голубенко // Соціальна робота на межі тисячоліття : матеріали Міжнар. наук.- практ. конф., 29 квітня 2011 р. – Київ, 2011. – С. 78-80.

18. Голубенко Т. О. Педагогічні умови особистісного розвитку майбутніх фахівців соціальної сфери у педагогічному процесі ВНЗ / Т. О. Голубенко // Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери : тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конф., 17 листопада 2011 р. – Хмельницький, 2011. – С. 58-60.

19. Голубенко Т. О. Шляхи оптимізації підготовки фахівців соціальної сфери до здійснення патронажної роботи з людьми похилого віку / Т. О. Голубенко // Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: надбання, проблеми, перспективи

: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 23-24 березня 2012 р. – Хмельницький, 2012. – С. 24-25.

20. Голубенко Т. О. Этапы становления социального патронажа как одной из форм социального обслуживания людей пожилого возраста / Т. О. Голубенко // Проблемы качества физкультурно-оздоровительной и здоровьесберегающей деятельности общеобразовательных учреждений : тезисы докладов 2-й Всерос. науч.-практ. конф. (с международным участием), 26 апреля 2012 г. – Екатеринбург, 2012 г. – С. 40-45.

21. Голубенко Т. О. Соціальне обслуговування людей похилого віку в умовах територіального центру на сучасному етапі / Т. О. Голубенко // Соціальна робота і сучасність: теорія та практика : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., 16-17 травня 2012 р. – Київ, 2012. – С. 297-299.

22. Голубенко Т. О. Особенности образа жизни и его значение для процессов старости / Т. О. Голубенко // Проблемы развития физической культуры и спорта в новом тысячелетии : материалы Междунар. науч.-практ. конф., 7 марта 2013 г. – Екатеринбург, 2013. – С. 88-93.

23. Голубенко Т. О. Роль курсу «Соціально-медичний патронаж» у практичній підготовці майбутніх соціальних працівників / Т. О. Голубенко // Соціально-педагогічна робота в закладах освіти інклюзивної орієнтації : тези доповідей VIII Всеукр. наук.-практ. конф., 11 квітня 2013 р. – Хмельницький, 2013. – С. 198-201.

24. Голубенко Т. О. Внедрение здоровьесберегающей технологии в учебный процесс как путь к здоровью и долголетию / Т. О. Голубенко // Проблемы качества физкультурно-оздоровительной и здоровьесберегающей деятельности образовательных учреждений : сб. статей 3-й Междунар. науч.-практ. конф., 26 апр. 2013 г. – Екатеринбург, 2013. – С. 68-71.

25. Голубенко Т. О. Роль практичної підготовки у формуванні готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку / Т. О. Голубенко // Соціальна політика: концепції, технології, перспективи : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., 18-19 квітня 2013 р. – Київ, 2013. – С. 50-52.

26. Голубенко Т. О. Особливості патронажної роботи з людьми похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування / Т. О. Голубенко // Педагогіка та психологія: актуальні питання взаємодії науки та практики : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 23 серпня 2013 р. – Харків, 2013. – С. 52-55.

27. Голубенко Т. О. Роль патронажної практики у формуванні готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку / Т. О. Голубенко // Соціальна робота в Україні: становлення, перспективи, розвиток : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 3-4 жовтня 2013 р. – Львів, 2013. – електронна версія. – 3 ст.

28. Голубенко Т. О. Впровадження інноваційних технологій як шлях покращення процесу професійної підготовки майбутніх соціальних працівників / Т. О. Голубенко // Актуальні питання сучасної педагогіки : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 1-2 листопада 2013 р. – Херсон, 2013. – С. 5-7.

29. Голубенко Т. О. Влияние факторов риска и условий жизни на здоровье человека в преклонном возрасте / Т. О. Голубенко // Валеопедагогические проблемы

здоров'яформирования подростков, молодежи, населения : материалы 9-й Междунар. науч.-практ. конф. молодых ученых и студентов, 27 нояб. 2013 г. – Екатеринбург, 2013. – С. 52-54.

30. Голубенко Т. О. Формування професійної компетентності у майбутніх соціальних працівників до здійснення патронажної роботи з людьми похилого віку / Т. О. Голубенко // Новітні тенденції сучасної педагогіки та психології : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 7 березня 2014 р. – Київ, 2014. – С. 45-47.

31. Голубенко Т. О. Формування професійних умінь майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку / Т. О. Голубенко // Психологія та педагогіка сучасності: проблеми та стан розвитку науки і практики в Україні : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф., 25-26 липня 2014 р. – Львів, 2014. – С. 18-21.

*Опубліковані праці, які додатково відображають
наукові результати дисертації*

32. Голубенко Т. О. Професійна мобільність майбутніх фахівців соціальної сфери як соціально-педагогічна проблема / Т. О. Голубенко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – Випуск 14. – Частина I: зб. наук. пр. – С. 28-38.

33. Голубенко Т. О. Особливості застосування інтерактивних методів навчання у процесі підготовки соціальних працівників / Т. О. Голубенко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – Випуск 12 : зб. наук. пр. – С. 22-29.

АНОТАЦІЇ

Голубенко Т. О. Формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова МОН України, Київ, 2015.

Дисертація присвячена проблемі формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку. У роботі розкрито наукові засади патронажної роботи з людьми похилого віку; виявлено особливості патронажної роботи з людьми похилого віку; визначено компоненти, критерії, показники та виявлено рівні готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку. Встановлено реальний стан готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку; розроблено та експериментально перевірено структурно-функціональну модель, соціально-педагогічні умови, спроектований зміст навчання і науково-методичне забезпечення процесу формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку.

Ключові слова: люди похилого віку, патронаж, патронажна робота з людьми похилого віку, готовність до патронажної роботи з людьми похилого віку, структурно-функціональна модель процесу формування готовності, соціально-педагогічні умови формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку, науково-методичне забезпечення.

Голубенко Т.А. Формирование готовности будущих социальных работников к патронажной работе с пожилыми людьми. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.05 – социальная педагогика. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова МОН Украины, Киев, 2015.

Диссертация посвящена проблеме формирования готовности будущих социальных работников к патронажной работе с людьми пожилого возраста. В работе раскрыты научные основы патронажной работы с людьми пожилого возраста в современных условиях развития социальной работы; выявлены особенности патронажной работы с людьми пожилого возраста как одной из приоритетных форм социальной работы на современном этапе; выяснено реальное состояние готовности будущих социальных работников к патронажной работе с людьми пожилого возраста. Выделены компоненты (мотивационно-ценностный, когнитивно-ориентационный, содержательно-профессиональный, практически-деятельностный), критерии (ценностный, информационный, компетентностный, деятельностный) и показатели к каждому из них, уровни готовности (низкий (начальный), средний (репродуктивный), высокий (конструктивный) будущих социальных работников к патронажной работе с людьми пожилого возраста.

Патронажная работа с людьми пожилого возраста определена как направление реализации профессиональной деятельности социального работника, которое направлено на обеспечение людей преклонных лет определенным видом услуг, льгот и ссылается на законодательно установленные государством социальные гарантии относительно социального обслуживания данной категории населения. Определены виды патронажа (социальный, социально-педагогический, социально-психологический, социально-медицинский, социально-экономический, социально-правовой) и этапы патронажной работы с людьми пожилого возраста.

Экспериментально проверена структурно-функциональная модель процесса формирования готовности будущих социальных работников к патронажной работе с людьми пожилого возраста. Обоснованы социально-педагогические условия формирования готовности будущих социальных работников к патронажной работе с людьми пожилого возраста: структурно-содержательная наполненность процесса формирования готовности будущих социальных работников к патронажной работе с людьми пожилого возраста; использование межпредметных связей учебных дисциплин в процессе подготовки студентов; научно-методическое обеспечение процесса формирования готовности будущих социальных работников к патронажной работе с людьми пожилого возраста; организация практической

деятельности в процессе формирования готовности будущих социальных работников к патронажной работе с людьми пожилого возраста.

Разработано научно-методическое обеспечение процесса формирования готовности будущих социальных работников к патронажной работе с людьми пожилого возраста: учебное пособие «Технологии социальной работы с людьми пожилого возраста», методическое пособие «Основы патронажной работы с людьми пожилого возраста», методические рекомендации «Метод практических ситуаций в процессе работы экспериментальной студии «Основы патронажной работы с людьми пожилого возраста» и «Организация патронажной работы с людьми пожилого возраста как составляющая практики студентов специальности «Социальная работа» (образовательно-квалификационного уровня «бакалавр» (для студентов. I-IV курсов)); авторский учебный курс «Социально-медицинский патронаж» (IV курс), направленный на подготовку специалистов социальной сферы по осуществлению социальной опеки и медицинского ухода за людьми пожилого возраста; авторский модуль «Технологии социальной работы с людьми пожилого возраста» в структуре учебного курса «Технологии социальной работы» (III курс).

Ключевые слова: люди пожилого возраста, патронаж, патронажная работа с людьми пожилого возраста, готовность к патронажной работе с людьми пожилого возраста, структурно-функциональная модель процесса формирования готовности, социально-педагогические условия формирования готовности будущих социальных работников к патронажной работе с людьми пожилого возраста, научно-методическое обеспечение.

Golubenko T. O. Preparing future social workers to casework with senior citizens. – Manuscript.

Thesis for Candidate Degree in Pedagogical Sciences. Speciality 13.00.05 – Social Pedagogy – National M.P. Dragomanov Pedagogical University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2015.

The thesis is devoted to the problem of preparing future social workers to casework with senior citizens. The study unveils scientific basis of casework with senior citizens; discovers peculiarities of casework with senior citizens; develops components, criteria, indicators and discovers a level of preparation of future social workers to casework with senior citizens. The paper figures out real readiness of future social workers to casework with senior citizens; develops and empirically tests structural-functional model, social-pedagogical conditions, assumed syllabus as well as educational and methodological support for the process of preparing future social workers to casework with senior citizens.

Key words: senior citizens, casework, casework with senior citizens, readiness to casework with senior citizens, structural-functional model of the preparation process, social-pedagogical conditions of preparing future social workers to casework with senior citizens, educational and methodological support.

НБ НПУ
імені М.П. Драгоманова

100300536

Підписано до друку 16.02.2015 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times.
Наклад 100 пр. Зам. № 025
Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26.